

RÉTHY ENDRÉNÉ

A TANULÁSI MOTIVÁCIÓ STRUKTÚRÁJÁNAK ALAKULÁSA

A motivációs struktúra bonyolult, tartalmi és dinamikus komponensei egy adott időben is igen sokrétű viszonyrendszerben vannak egymással. A különböző ösztönzők összekapcsolása és hierarchiája együttesen határozza meg az egyes tanulók tanulásának motivációs szintjét.

A motivációs szféra tartalmi oldalának fejlődését a gyermekek az öt körülvevő valósággal való sokoldalú kontaktusa, s mindenekeelőtt a tanulási tevékenység megszervezésének módja befolyásolja. A motívumok működésbe lépése, kiterjedésének mértéke a különböző típusú tevékenységeknél, tanulási formáknál, tantárgyaknál eltérő. Lehet amorfi, amikor a tanulót minden érdekli, egyformán tanulja a különböző tárgyakat, széles lokalizálású, amikor a tanuló megfelelően dolgozik a különböző tantárgyak jelentős részében, s lokalizált érdeklődés, amikor a tanuló egyik-másik tantárgyra koncentrálna.

A motiváció tartalmi oldalában 3 szint különíthető el: érdeklődés az érdekességek iránt, érdeklődés a tényekhez, az igazsághoz, végezetül érdeklődés a jelenségek lényege, eredete felé. Ennek megfelelően a motivációs folyamatban is 3 szint különíthető el: végrehajtó, kutató és alkotó.¹

A motiváció a saját tevékenységben születik. Nem minden tanulási motiváció tudatosul. A reálisan ható motívumok nem mindig esnek egybe a tudott, megértett motívumokkal. A motivációs szféra dinamikus oldalát az egyén idegrendszeri sajátosságai határozzák meg, így az idegi folyamatok ereje, kiegyensúlyozottsága, mozgékonyága, dinamizmusa, általános aktivizációs szintje. Mindezek a tényezők befolyásolják a motiváció erejét, szilárdságát. A motívumok dinamikus karakteréhez tartozik tehát a szilárdság, melynek szintjei: szituatív (csak a vonzó szituációban működő), korlátozott (az ismeretek szűk körében működik), s emocionálisan vezérelt.

¹M. V. Matjuhina: Motivacija ucenyija mladsih skolnyikov. Moszkva, 1984. Pedagogika, 143 o.; H. Hechhausen: Motivation und Handeln. Berlin—Heidelberg—New York, 1980. Springer-Verlag, 785 o.

A motívumok érzelmi színezete igenlő és ellenző, elutasító lehet. Az érzelmek fontos oldalát képezik a motivációs szférának, tükrözik a motívumok közötti viszonyt, a tevékenység sikerének lehetőségét. Az emócióknak akkor van reguláló szerepük, ha nem csak követik a tevékenységet, de megelőzik, mintegy elébe vágnak. A saját tanulási munkában elért sikerek, eredmények kielégítő érzelmeket keltenek, igenlő motívumokat fejlesztenek ki a tanuláshoz. Ezáltal emocionális komfortérzés alakul ki a tanulóknál. A negatív érzelmek keletkezése a motívumok harcának felerősödésével jár együtt.²

A tanulási folyamatban negatív érzelmek is felléphetnek a tanulóknál, és sokan csupán a kellemetlenségek elkerülése végett tanulnak.

Ahhoz, hogy a tanulók motivációs szféráját tudatos pedagógiai munkával hatékonyan tudjuk formálni, első lépésként fel kell tárni, meg kell ismerni azt.

A tanulási motiváció különböző struktúrájának feltárására sokféle törekvéssel találkozunk a szakirodalomban. Maguknak a tanulási motívumoknak az osztályozása is sokféle lehet. Így például G. Rosenfeld érték, célirányosság és irányulás szerinti aspektusokat vizsgált.³ W. Henning a tanulási motívumok 7 csoportját különítette el: — társadalmi, — megismerési, — szülővel, illetve a tanárral kapcsolatos szociális, — vonzó tanulási tartalom, — anyagi és presztízs motívumokat.⁴ L. I. Bozsovcics a tanulási tevékenység két motívumfajtáját említi: a saját tanulási tevékenység által keltett és a tanulási tevékenység tárgyával kapcsolatos motívumokat.⁵ Jakobszon tanulási, megismerési, széles és szűk szociális motívumokat különít el.⁶ Matjuhina két nagy csoportba rendezi a motívumokat: saját tanulási tevékenységből, fakadó motívumokra, illetve a tanulás közvetlen eredményeivel összefüggő motívumokra.⁷

²Motivacija ucenyija. Volgograd, 1976. (Pod. red.: M. V. Matjuhinoj.) 16—33. o. — L. K. Zolotuh, I. I. Láh, A. K. Markova, T. A. Matisz, Sz. A. Mahanova, A. B. Orlov, A. G. Palihov, O. I. Pavljuk, O. A. Csuvakova: Formirovanyije interesza k ucsebnija i skolnyikov. Moszkva, 1986. Pedagogika, 191 o. — A. K. Markova: Formirovanyije motivacii ucenyija v skolnom vozraszte. Moszkva, 1983. Proszvescsenie, 95. o.

³G. Rosenfeld: Theorie und Praxis Lernmotivation. Berlin, 1973. 111. o.

⁴W. Henning: Lernmotive bei Schülern. Berlin, 1978. Psychologische Beiträge Heft 23. 28—31. o.

⁵L. I. Bozsovcics: Licsnoszti i jejo formirovanie v gyetszkom vozraszte. Moszkva, 1968. Proszvescsenie.

⁶P. M. Jakobszon: Pszichologicseszkie problemü motivacii povegenija cseloveka. Moszkva, 1969. Proszvescsenie.

⁷M. V. Matjuhina, 1984. i. m. 50. o.

Kutatásunk tárgyát a tanulási motiváció struktúrájának feltárása képezte különböző korosztályú tanulóknál, azoknak a legfontosabb trendeknek a megragadásával, amelyek az egyes korosztályokat leginkább jellemzik. Hipotézisünk szerint a tanulók tanulási motivációja mennyiségi és minőségi változásokon megy keresztül az életkor és az iskolatípusok függvényében. A tanulási motiváció alakulásának, változásának irányát kívántuk tehát feltárni a tudatosított motívumok megjelöltetése segítségével.

Vizsgálatunkat általános iskolások, középiskolások (gimnázium, szakközépiskola, szakmunkásképző) és egyetemisták körében végeztük Győr-Sopron, Vas, Szabolcs-Szatmár, Szolnok és Pest megyékben, valamint Budapesten. Nem törekedtünk reprezentatív mintavételre, inkább a sokszínű, kis-, közép és nagyközségi, kisvárosi, megyeszékhelyi, fővárosi iskolák tanulóinak motívumait kívántuk tükröztetni. Az adatfelvételt 1985–87 között végeztük. Értékelhető választ 3734 tanulótól kaptunk.

A vizsgálatban részt vevőknek csoportos írásbeli kikérdezés kapcsán a "Miért tanulok?" kérdésre kellett válaszolniuk név nélkül. A vizsgálatokat önkéntes alapon szerveztük, az adatfelvételt az osztályfőnökök, egyetemi hallgatók és a szerző végezték. A kapott fogalmazványokat, melyek terjedelme 5 sortól 2 oldalig terjedt, tartalomelemzésen belüli kódolásnak vetettük alá. A kódolásnál alkalmazott — a szakirodalom, illetve a hipotézis alapján előzetesen kialakított — kategóriarendszert az alábbiakban ismertetjük:

I. A tanulás jelentőségével kapcsolatos motívumok:

1. A tanulás társadalmi hasznosságának felismerése, tanulás állampolgári kötelességből, törekvés a társadalmi elvárások teljesítésére, azonosulás a társadalmi normákkal, elvekkel, célokkal.
2. Önmeghatározás, öntökéletesítés motívuma, a tanulás személyiségfejlesztő hatásának felismerése.
3. A tanulás gyakorlati jelentőségének felismerése.
4. A tanulás mint a jövő hivatásra való felkészülés, a továbbtanulás előzménye, eszköze, út a távolabbi célok eléréséhez.

II. Tanulási-megismerési motívumok:

1. A tanulás tartalmával kapcsolatos érdeklődési motívumok, érdekesség, törekvés az új ismeretek megszerzésére.
2. Megismerési érdeklődés magával az elsajátítási folyamattal kapcsolatban (a végrehajtó, megoldó, kutató, alkotó folyamatok irányába való érdeklődés).
3. A tudásért magáért, a tudásszomj kielégítéséért való tanulás (mert szeret és jó tanulni).

III. A tanulás szociális motívumai:

1. Tanulás felnőttekkel való általános identifikáció alapján (mások mintájára, utánzására való tanulás).
2. Tanulás mint törekvés a szociális státusz elnyerésére (presztízs motívum: kívánság arra, hogy első legyen a társak között, méltó hely a barátok között).

3. Tanulás mint törekvés a szülőkkal való identifikációra, a szülői kívánságoknak, elvárásoknak való megfelelés.
4. Szociális identifikáció a társakkal.
5. Szociális identifikáció a tanárokkal, törekvés a tanárok elvárásainak való megfelelésre.
6. Tárgyi jutalomért való tanulás.
7. Tanulás külső kényszer hatására.
8. Kellatlenségek elkerülése miatti tanulás.

IV. Kedvezőtlen, elutasító tanulási motívumok:

A tanuló személyiségén belüli kedvezőtlen jegyek, tulajdonságok miatt (képeségek hiánya, kedvezőtlen tulajdonságok: lustaság, figyelmetlenség, emlékezetzavar, szorongás, érdeklődés hiánya). Tanulási nehézségek miatt kialakult negatív motívumok. Hiányos tanulási feltételek miatti negatív motívumok. Perspektívavesztés, kilátástalanság, a tanulás értelmének megkérdőjelezése.

A feldolgozás menete: A kódolt adatok %-os gyakorisági eloszlását számítottuk ki a jelölt motívumok vetületében. (A %-os gyakorisági eloszlást mutatják be az 1-5. táblázatok.)⁸ Következő lépésként korrelációs számításokat végeztünk a kapott adatok közötti összefüggések feltárására.⁹

A kapott eredmények

A motívumok %-os gyakorisági eloszlásából az egyes iskolatípusok tanulóira jellemzően az alábbiakat állapíthattuk meg:

a) ÁLTALÁNOS ISKOLA (1. táblázat)

Ebben az iskolatípusban az egyes motívumtípusok mennyiségi előfordulása kiegyensúlyozott képet mutat. Második osztályban 825 motívumjelöléssel tárlákoztunk, nyolcadik osztályban 1022-vel. A legtöbb tanulási motívumot a hetedik osztályosok fogalmazták meg: 1133-at, a legkevesebbet pedig a negyedik osztályosok, 754-et.

Az egy tanulóra eső jelölt motívum átlagértéke: 2,59. (2. osztályban: 2,05, 8. osztályban 3,16.)

A tanulási motívumok minőségi elemzése a vizsgált osztályok mindegyikében a legnagyobb %-os gyakorisági előfordulást a tanulás általános jelentőségével kapcsolatosan mutatta ki (I. kat.). E kategórián belül különböző alkategóriákba sorolható motívumokat más-más mértékben preferálták első helyen a

⁸Fercsik János: Pedometria. Veszprém, 1982. VEAB 00K, 12—13.o.

⁹Hajtmán Béla: Bevezetés a matematikai statisztikába pszichológusok számára. Bp., 1971. Akadémiai Kiadó, 362—369., 299—316. o. A feldolgozásban részt vevő hallgatók: Csobán Pál, Nyerges Rita.

1. táblázat

Motívumok száma szerinti %-os eloszlás: általános iskola

Kategóriák	II. oszt.	III. oszt.	IV. oszt.	V. oszt.	VI. oszt.	VII. oszt.	VIII. oszt.	Összesen
I. 1	11,35	14,00	14,45	22,94	21,23	16,68	22,21	17,80
2	29,24	30,23	28,91	18,40	15,54	12,97	19,18	20,79
3	28,74	20,00	13,93	7,73	3,18	8,03	10,27	12,51
4	7,25	11,65	17,11	17,05	24,32	23,48	17,42	17,45
II. 1	1,57	1,65	6,50	2,08	3,76	8,12	5,77	4,39
2	0,12	0,12	0,13	-	-	-	0,19	0,08
3	2,17	2,12	3,45	2,08	1,83	3,79	3,42	2,67
III. 1	0,12	0,07	-	0,24	-	-	-	0,14
2	8,09	5,30	4,91	6,75	8,01	7,85	5,87	6,77
3	4,23	3,17	3,05	7,85	11,39	7,24	3,62	6,00
4	1,21	0,94	0,66	2,82	2,89	3,18	4,50	2,45
5	1,08	0,58	-	1,72	0,77	1,41	0,68	0,91
6	2,05	2,35	0,40	2,33	0,58	0,62	0,29	1,16
7	0,72	2,12	2,25	2,21	2,70	3,71	4,99	2,79
8	6,04	5,06	4,24	5,77	3,76	2,91	1,56	4,04
IV. 1	-	-	-	-	-	-	-	-
Motívumok száma	828	850	754	815	1036	1133	1022	6438

különböző osztályban tanulók. 2. osztályban a tanulás gyakorlati jelentőségének felismerését (28,73%), a 3. és 4. osztályokban a tanulás személyiségfejlesztő hatását (30,23% és 28,91%), 5. és 8. osztályokban a tanulás társadalmi jelentőségének megjelölését (22,94% és 22,21%), 6. és 7. osztályban a jövő hivatásra való felkészült 24,32, illetve 23,48%-os gyakorisággal találtuk az első helyen.

A választás gyakorisági %-os eloszlása az első helyen megközelítően megegyezik másodiktól nyolcadikig: 22,94%—30,23%-ok között mozog.

A további, második és harmadik helyekre sorolható motívumok %-os gyakorisági megoszlása is a tanulás jelentőségével kapcsolatos I. kategória alkategóriáiban található. A sorrend a második és harmadik helyek között évfolyamonként változik, illetve több évfolyamnál megegyezik. Így például egy-

formán második helyen találtuk a tanulás társadalmi hasznosságának megjelölését a 2., 5. és 8. osztályokban. Harmadik helyre pedig a 2., 3. és 4. osztályokban sorolhatók ugyanezen alkategóriába a motívumok.

Az általános iskolások összesített adatai alapján megállapíthatjuk, hogy a jelölt összes motívum (6434) 68,55%-a a tanulás jelentőségével kapcsolatos. Első helyen a tanulás személyiségfejlesztő hatását (20,79%), második helyen a tanulás társadalmi hasznosságát (17,80%), harmadikon a tanulás mint a jövő hivatásra való felkészülés eszközét (17,45%), negyediken pedig a tanulás gyakorlati jelentőségét (12,51%) jelölték. A tanulási-megismerési motívumok előfordulási gyakorisága ugyanakkor elenyésző, az összes motívumok 7,14%-a csupán. Ezen belül is az elsajátítási folyamattal kapcsolatos megismerési érdeklődés az összes előfordulás 0,08%-a, így a rangsorban az utolsó helyre került. Ilyen motívumok az 5., 6. és 7. osztályokban egyáltalán nem fordultak elő. A tanulás szociális motívumait (III. kat.) az összesítésben 24,26%-os gyakorisággal találtuk. Ezen belül a szociális státus elnyerésére való törekvés 6,77%-os gyakoriságú volt mint a legnagyobb összesített érték, a felnőttekkel való identifikáció pedig 0,14%-os gyakorisági előfordulással a legkisebb. Az általános iskolásoknál a tanulói személyiségen belüli kedvezőtlen motívumok (IV. kat.) megjelölésével egyetlenegy esetben sem találkoztunk!

A következőkben az egyes osztályoknál kapott eredményeket a Spearman-féle rangkorrelációs együttható alapján elemeztük. A számításokat az egyes osztályok tekintetében páronként végeztük. Megállapítottuk, hogy a kapott változók a 2. és 3. osztályokban korrelálnak ($r = 0,955$), a 3. és 4. ($r = 0,257$), a 4. és 5. ($r = 0,40$), valamint az 5. és 6. osztályok adatai nem mutatnak korrelációt ($r = 0,444$). A 6. és 7. osztály adatai ($r = 0,84$), illetve a 7. és 8. osztályok adatai enyhe fokban korrelálnak ($r = 0,51$).

A fenti adatokból arra következtethetünk, hogy az életkor és az iskola-fok változásával, emelkedésével a tanulóhoz fűződő motívumok csak kismértékű mennyiségi növekedést mutatnak. A tanulók tehát nem törekednek az osztályfok emelkedésének arányában differenciáltabb, árnyaltabb, nagyobb terjedelmű motívum leírásra. Ugyanakkor azzal is tisztában vagyunk, hogy a motívumok mennyiségi növekedése nem jár mindig együtt azok minőségi változásával, de azt tételezzük, hogy a tanulási motívumok árnyaltabb körülhatárolása több motívum megjelölését is szükségessé teheti. Úgy értékeljük továbbá, hogy minőségileg sem mutatják a tanulók motívumai az életkor és az osztályfok változásának arányában a várt fejlődést (a tanulás jelentőségének megjelölése került minden osztályfokon az első helyre). Emögött azt gyaníthatjuk, hogy a tanulók "tudott" motívumaikban elsősorban a pedagógusoktól és/vagy szülöktől

átvett, idealisztikus "szólamokat" jelölnek, esetleg "követnek". Ezt látszik igazolni a tanulás társadalmi hasznosságának nagy arányban való jelölése minden osztályfokon. A tudott és valóban ható motívumok között erős szakadékot gyanítunk. Csupán a 4. és 5. osztályokban vélünk felfedezni egyenetlenségeket a korrelációs számítások alapján. 4. osztályban megnő a megismerési érdeklődés %-os gyakorisága, 5. osztályban pedig a tanulás szociális motívumainak jelentősége. Ennek okát egyelőre csak az életkori változásokban találjuk.

A motívumok tehát általánosan ható, amorf, illetve széles lokalizációjú elemek, tartalmi szempontból az érdekesség, a tartalom, a folyamat, illetve az igazság iránti érdeklődés nem nyer kifejtést bennük. A jelölt motívumok a motivációs folyamat végrehajtó szintjére utalnak a kutató, alkotó szint helyett. Az érzelmileg igenlő színezetű tanulási motívumok kizárólagosságát pedig meg kell kérdőjeleznünk.

b) GIMNÁZIUM (2. táblázat)

Ezen iskolatípusban a jelölt motívumok száma: 1013, osztályonként átlagosan 253,25. Egy tanulóra eső átlag motívumszám: 2,95. Nagyobb érték tehát, mint amivel az általános iskolások körében találkoztunk. I. osztályban: 3,32, II. osztályban: 3,01, III. osztályban: 2,49, a IV. osztályban pedig 2,70.

I. és II. osztályok:

Az általános iskolához hasonlóan a tanulás társadalmi jelentőségének felismerése fordul elő a legnagyobb %-os gyakorisággal. I. osztályban a jövő hivatásra való felkészülés: 18,12%, II. osztályban 16,11%. A %-os gyakoriság abszolút értéke azonban láthatóan alacsonyabb, mint az általános iskolai osztályoknál, tehát nagyobb jelentőséget kapnak egyéb motívumok is.

Második helyre I. osztályban a tanulás társadalmi hasznossága (17,88%), II. osztályban pedig a tanulás kedvezőtlen, elutasító motívumai (15,64%) kerültek. Harmadik a rangsorban I. osztályban a tanulás személyiségfejlesztő hatása (11,76%), II. osztályban pedig a tanulás tartalmához fűződő érdeklődés (14,69%).

III. osztályok:

A legnagyobb %-os gyakoriság a tanulás tartalmához fűződő érdeklődés terén volt kimutatható (15,98%), második helyen a kellemetlenségek elkerülésének motívumai találhatók (12,37%), a harmadik pedig a rangsorban a tanulás gyakorlati jelentőségének megjelölése (11,34%).

IV. osztályok:

A kedvezőtlen, elutasító tanulási motívumok kerülnek előtérbe (19,08%). Második helyen a tanulás társadalmi hasznossága áll (15,61%), harmadik helyen

2. táblázat

Motívumok száma szerinti %-os eloszlás: gimnázium

Kategóriák	I. oszt.	II. oszt.	III. oszt.	IV. oszt.	Összesen
I. 1	17,88	12,32	8,25	15,61	14,46
2	11,76	6,16	9,28	5,78	9,07
3	4,94	6,16	11,34	14,45	8,08
4	18,12	16,11	8,76	2,31	13,16
II. 1	8,94	14,69	15,98	14,45	12,46
2	3,53	0,95	2,58	3,47	2,19
3	4,00	1,90	1,03	3,47	2,89
III. 1	-	-	-	-	-
2	9,18	5,21	5,67	5,78	7,08
3	4,00	2,84	5,67	4,05	4,09
4	5,41	3,79	1,55	2,31	3,79
5	2,35	3,32	0,52	1,16	1,99
6	0,94	0,95	1,03	2,31	1,00
7	3,06	4,74	8,76	2,31	4,39
8	5,88	5,21	12,37	4,62	6,78
IV. 1	-	15,64	7,22	19,08	7,98
Motívumok száma	425	211	194	173	1003

pedig a tanulás gyakorlati jelentősége, illetve a tanulás tartalmához fűződő érdeklődés 14,45%-kal.

Az összesített adatok szerint első helyre a tanulás társadalmi hasznos-sága (14,46%), másodikra a személyiségfejlesztő hatása (13,16%) kerültek. Feltételezésünk szerint itt már a valóban "tudott" és egyben belátott, a személységen átszűrt motívumokról van szó. Harmadik helyen a tanulás tartalmával kapcsolatos érdeklődés (13,16%) szerepel. A kedvezőtlen, elutasító tanulási motívumok az összesített rangsorban a harmadik helyre kerültek (7,98%), a kellemetlenségek elkerülésének motívuma pedig a nyolcadik helyre (6,78%). Utolsó a rangsorban a tárgyi jutalomért való tanulás 1%-os előfordulással, ami logikusan adódik az életkori sajátosságokból is.

A korrelációs vizsgálat alapján az is kitűnik, hogy az osztályfokok emel-kezdésével legalábbis az osztályok adatainak páronkénti összehasonlítása nem

mutat függetlenséget. Az I. és II. osztályok ($r = 0,836$), a II. és III. osztályok ($r = 0,708$), valamint a III. és IV. osztályok adatai ($r = 0,657$) is enyhe fokú korrelációt mutatnak.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a gimnazisták tanulási motívumainak leírásánál mennyiségileg valamivel több motívumot jelöltek meg, mint az általános iskolások. Minőségileg vizsgálva pedig úgy tűnik, hogy míg a gimnázium I. osztályában még az általános iskolai beidegződések hatnak, továbbra is a tanulás jelentőségével kapcsolatos motívumok kerülnek az első három helyre — jóllehet itt már valóban tudott, belátott, a személyiségen átszűrt motívumokról van szó —, II. osztálytól megjelennek a tanulás kedvezőtlen, elutasító motívumai. Egyidejűleg megnő a megismerési érdeklődés motívuma, elsősorban a tanulási tartalom irányában megmutatkozó érdeklődés. II. osztályokban a kellemetlenségek elkerülésének motívuma kerül a második helyre, IV. osztályban pedig ugyanezen motívumok már az első helyen állnak. A "csak megúszás" motívuma, illetve a tanulástól való eltávolodás tapintható ki itt.

A gimnáziumban tehát a II. osztályoktól a tanulás motívumai feltűnően széthúzódnak, maguk a gyakorisági %-os értékek minden kategóriánál alacsonyabbak, s sajnálatos módon nagy %-ban fordulnak elő a tanulás negatív motívumai, illetve a kellemetlenségek elhárításának motívumai. E motívumok az általános iskolásoknál is meglehettek — ha esetleg nem is ilyen magas %-os arányban, de ők ennek megfogalmazásától talán maguk előtt is féltek —, a gimnazistáknál azonban egyértelműen tanulási kudarcokra, szorongásokra, defenzív tanulási stratégiára következtethetünk. Ez azért káros, mert épp a gimnázium az az iskolatípus, mely deklaráltan a felsőfokú intézményekben való továbbtanulásra tenné, teszi alkalmassá tanulóit. Ezen kialakult tanulási motívumok éppen e célt hiúsítják meg a tanulók jelentős részénél.

c) SZAKKÖZÉPISKOLA (3. táblázat)

A jelölt motívumok mennyiségének (976) egy tanulóra eső átlaga: 2,72 motívum. I. osztályban: 2,31, II. osztályban: 2,53, III. osztályban: 2,89, IV. osztályban: 3,73. Osztályonként tehát a jelölt motívumok száma egyenletesen emelkedik.

A motívumok %-os gyakorisági eloszlását illetően mind a négy szakközépiskolai osztályfok tekintetében első helyre a kellemetlenségek elkerülésének motívuma került. I. osztályban: 19,29%, II. osztályban: 28,62%, III. osztályban: 21,39%, IV. osztályban: 24,59%-os gyakorisággal. Tehát IV. osztályig fokozatosan emelkedő százalékértékben, az összes jelölt motívum 24,59%-át téve ki.

3. táblázat

Motívumok száma szerinti %-os eloszlás: szakközépiskola

Kategóriák	I. oszt.	II. oszt.	III. oszt.	IV. oszt.	Összesen
I. 1	7,72	9,76	6,66	10,04	8,70
2	8,07	9,09	4,85	3,05	6,65
3	9,47	7,74	4,24	4,37	6,86
4	12,28	6,40	13,33	7,86	9,63
II. 1	17,89	7,41	8,84	14,41	12,29
2	2,46	-	-	2,18	1,23
3	3,16	1,68	2,42	1,75	2,25
III. 1	-	1,35	2,42	-	0,82
2	6,66	4,71	1,21	5,67	4,91
3	2,81	11,45	6,06	10,91	7,89
4	0,70	1,35	2,42	3,50	1,84
5	2,45	4,38	8,48	10,04	5,84
6	0,70	0,34	0,60	0,44	0,51
7	5,61	5,72	3,63	0,44	4,09
8	19,29	28,62	31,00	21,39	24,59
IV. 1	0,70	-	4,25	3,93	1,84
Motívumok száma	285	297	165	229	976

I. osztályban a második helyen a tanulási folyamat iránti érdeklődés áll (17,89%), harmadikon pedig a jövő hivatásra való felkészülés motívuma (12,28%). II. osztályokban második helyen a tanulás mint a szülőkkal való identifikációra törekvés, a szülői elvárásnak való megfelelés 11,45%-kal szerepel. Harmadik helyen pedig a tanulás társadalmi hasznosságának felismerése (9,76%) áll. III. osztályokban második helyen a tanulás mint a jövő hivatásra való felkészülés (13,33%), harmadikon pedig a tanulás folyamata iránti érdeklődés (8,48%), illetve a tanárokkal való szociális identifikáció (8,48%) van. IV. osztályoknál második helyre a tanulás folyamata iránti megismerési érdeklődés (14,41%), harmadikra pedig a szülőkkal való identifikáció (10,91%) került.

Az összesített adatok alapján a 976 jelölt motívum közül az első helyen a kellemetlenségek elkerülésének motívuma (24,59%), második helyen a tanulás

artalma iránti érdeklődés (12,29%), harmadikon pedig a jövő hivatásra való elkészülés (9,63%) áll. Legutolsó a rangsorban a gimnáziumokhoz hasonlóan a árgyi jutalomért tanulás (0,51%). A korrelációs vizsgálat eredményei szerint z I. és II. osztályok adatai nem korrelálnak egymással ($r = 0,414$), a II. és II. osztályok adatai korrelálnak ($r = 0,786$), a III. és IV. osztályokban ka- ott adatok szintén nem mutatnak korrelációt ($r = 0,278$).

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a vizsgált szakközépiskolai osztá- yok mindegyikében első helyre a kellemetlenségek elkerülésének motívumai ke- ülnek, feltehetően a tanulók sok tanulási sikertelenséget élnek át, szoron- járs alakul ki bennük avagy éppen "a csak megfelelés" motívuma irányítja tanu- ásukat. Érdekes jelenség még a szociális motívumok gyakorisági %-ának a má- sik két iskolatípusához képest jelentős megnövekedése, s a szülőkért, illetve a tanárokért való tanulás motívumainak előtérbe kerülése.

d) SZAKMUNKÁSKÉPZŐ (4. táblázat)

A jelölt motívumok számát (644) a vizsgált tanulók számával (396) össze- vetve átlagosan egy tanulóra 1,62 motívum jut, alacsonyabb tehát, mint az előző három iskolatípusban. I. osztályban: 1,48, II. osztályban: 1,69, III. osztályban: 1,86. Az osztályfokok növekedésével tehát fokozatosan emelkedő számot mutatnak.

A motívumok %-os gyakorisági elemzése arra világít rá, hogy a szakközép- iskolai tanulókhöz hasonlóan első helyen mind a három osztályfokon a kelle- metlenségek elkerülésének motívuma áll. I. osztályban: 44,02%, II. osztály- ban: 34,84% és III. osztályban: 30,72%. Ilyen magas előfordulási gyakoriság- gal egyetlen iskolatípusban, egyetlen osztályfokon, egyetlen kategóriában sem találkoztunk. Az összes megjelölt motívum (44) 38,04%-a sorolható ugyanis eb- be a kategóriába, azaz a vizsgálatban részt vevő szakmunkástanulók (396) 62,34%-a jelölte első helyen. Második helyre szintén mind a három osztályfo- kon a tanulás tartalmával kapcsolatos érdeklődés került I. osztályban: 9,55%, II. osztályban: 20,70%, III. osztályban: 21,56%. Az alkategórián belül is fokozatos növekedést látunk az osztályfok emelkedésével párhuzamosan. Harma- dik helyen az első két osztályfokon a tanulás gyakorlati jelentőségének fel- ismerése áll. I. osztályban: 6,82%, II. osztályban: 9,09%, a III. osztályban pedig a magáért a tudásért, a tudásszomj kielégítéséért tanulás került a har- madik helyre 10,46%-kal.

Az adatok összesítése szerint — ahogy már utaltunk rá — első helyen a kellemetlenségek elkerüléséért való tanulás áll (38,04%), másodikon a tarta- lom iránti megismerési érdeklődés (15,82%), harmadikon pedig a tanulás gya-

4. táblázat

Motívumok száma szerinti %-os eloszlás: szakmunkásképző

Kategóriák	I. oszt.	II. oszt.	III. oszt.	Összesen
I. 1	5,12	3,03	3,92	4,17
2	4,44	4,04	4,57	4,34
3	6,82	9,09	5,88	7,29
4	4,09	1,01	1,31	2,48
II. 1	9,55	20,70	21,56	15,83
2	-	2,52	5,23	2,01
3	6,14	65,6	10,46	7,29
III. 1	-	-	-	-
2	6,14	6,56	1,96	5,27
3	3,41	1,01	2,61	2,48
4	1,70	1,01	7,84	2,95
5	4,43	6,06	-	3,88
6	2,73	3,03	-	2,17
7	1,02	0,50	1,31	0,93
8	44,02	34,84	30,72	38,04
IV. 1	0,34	-	2,61	0,77
Motívumok száma	293	198	153	644

korlati jelentőségéért (7,29%), illetve a tudásért való tanulás (7,29%) áll. Legalacsonyabb előfordulást a kedvezőtlen, elutasító motívumok körében találtak (0,77%).

A korrelációs számítások szerint az I. és II. osztályok adatai nem korrelálnak ($r = 0,283$), a II. és III. osztályoké úgyszintén nem mutatnak korrelációt ($r = 0,02$).

Összefoglalva egy reális, kiegyensúlyozott, homogén motivációs képet kapunk ebben az iskolatípusban. A kellemetlenségek elkerülésének nagy számú motívuma – sajnálatos módon napjainkban – reális, hiszen épp a szakmunkásképző intézetekben küszködnek a legtöbb és legkülönfélébb tanulási nehézségekkel a tanulók, s itt tudnak maguk mögött leginkább kudarcos tanulástörténetet.

5. táblázat

Motívumok száma szerinti %-os eloszlás: egyetem

Kategóriák	Nappali III/évf.	Posztgraduális II/évf.	Összesen
I. 1	4,72	5,75	4,91
2	3,94	34,48	9,61
3	2,36	12,64	4,27
4	3,67	17,24	6,19
II. 1	17,59	9,20	16,02
2	5,25	1,15	4,48
3	2,36	1,15	2,14
III. 1	1,57	-	1,28
2	0,79	14,94	3,42
3	5,77	-	4,70
4	4,72	-	3,85
5	17,58	-	14,31
6	6,30	-	5,13
7	1,31	-	1,07
8	1,31	3,45	1,71
IV. 1	20,73	-	16,88
Motívumok száma	381	87	468

d) EGYETEM (5. táblázat)

Nappali, III. évfolyamos tanár szakos hallgatók:

A hallgatók által megjelölt motívumok száma 381, egy hallgató átlagosan 1,25 motívumot jelölt, tehát messze többet, mint az eddigi bármely iskolafo-

kon.
A %-os gyakorisági vizsgálatok alapján megállapíthatjuk, hogy első helyen a kedvezőtlen, elutasító motívumok szerepelnek 20,73%-ban. Második helyre a tanulási tartalom iránti érdeklődés került (17,59%). Harmadik helyen pedig a szociális motívumok kategóriáján belül az oktatókkal való identifikáció áll (17,58%). A legalacsonyabb gyakoriságot a külső kényszerből, a képzetlenségek elkerüléséből való tanulás jelentette az egyetemisták számára, 1,31%-os gyakoriságban.

Meglepő tehát a nappali tanár szakos hallgatók esetében az első helyre kerülő kedvezőtlen, elutasító motívumok magas százalékos előfordulási gyakorisága. Sok objektív és szubjektív, a tanulástól eltávolító, kiábrándító, perspektívesztést előidéző jelenséget tapasztalhattak és élhettek át III. évfolyamos korukra e hallgatók. Ugyanakkor az "egyes oktatókért érdemes jól tanulni" motívum igen értékes. A kellemetlenségek elkerülésének érdekében való tanulás motívuma pedig feltehetően azért került az utolsó helyre, mert a bölcsészkar hallgatók körében a tanulási sikertelenség "élménye" elenyésző.

Posztgraduális képzésben részt vevő pedagógia szakos utolsó évfolyamos (III.) levelező hallgatók:

Átlagosan 2,23 tanulási motívumot jelöltek, kevesebbet tehát, mint a nappali tagozatos egyetemisták. Első helyen az önmeghatározást, öntökéletesítést, a tanulás személyiségfejlesztő hatását fogalmazták meg 34,48%-ban. Második helyen a tanulás mint a további életcélok eléréséhez vezető út (16,02% motívuma áll. Harmadik helyen a szociális státus elnyerésének törekvése található (14,94%). Legalacsonyabb gyakorisági előfordulás a szociális motívumok körében volt.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a posztgraduális képzésben részt vevő hallgatók kikristályosodott motivációs bázissal rendelkeznek, határozott elképzeléseik vannak a választott szakkal, a tanulással: így az öntökéletesítés, önfejlesztés, további célok elérése, szociális státus emelése.

Következtetések

A vizsgálati adatok egyértelműen rámutatnak arra, hogy az életkor és az iskolatípus függvényében a tanulók tanulási motivációja nem mutat egyenletes mennyiségi és minőségi változást. Egyes osztályfokokon a tanulási motívumok az előző osztályfokokon kialakult motívumok által erősen befolyásoltak. Kivételek az általános iskola 3., 4. és 5. osztályai, a szakközépiskola II. és III. osztályai, illetve a szakmunkásképző.

Megállapíthatjuk, hogy a tanulók tanuláshoz való viszonyulását, a tanulás értelmének megítélését nagymértékben befolyásolja a tanulás általános társadalmi presztízse s a saját tanulási tapasztalatuk. A tanulás értelmének belátása, a tanulás személyes jelentőségének felismerése nem megy automatikusan, hanem szocializáció—nevelés—oktatás folyamatában történik. A tanítás-tanulás minősége erőteljesen befolyásolja ezt a folyamatot. Fokozatosan történik a tanulás objektív (társadalmi hasznosság) és szubjektív (öröm saját maga szá-

mára, saját igényszintből kiinduló, saját lehetőségeket mérlegelő szubjektív felelősség) jelentőségének felismerése, átélése, tudatosulása.

A tagadó, nemleges motívumok önmagukban nem gyengülnek, hanem csak a helyeslő, igenlő motívumok nyomása alatt. A tanulás motívumai a külső hatások által egyrészt bevéssődnek a személyiségbe, de egyidejűleg a bevéssődött motívumrendszer önmaga regulációjával az individuumot autonómmá is teszi e külső hatásokkal szemben.

A motivációs szféra dinamikusabb, mint az intellektuális (kognitív), a motivációk körében gyorsabban mehetnek, mennek végbe változások. Ugyanakkor az is igaz, hogy a tanulási tevékenység motivációs oldalát lényegesen fáradtságosabb formálni, mint a konkrét tanulási tevékenységet. Vizsgálati eredményeinkből e formálás zavaraira következtethetünk.